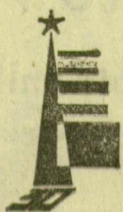

A város kialakulása

Szeged bölcsőjét a Tisza ringatta, de mellette dajkálkodott a Maros is. A Tisza alakította ki környezetét, a korai települést, és nyújtott népének életfeltételeket; a Maros pedig sósállító hajókat hozott Erdélyből, melyeknek rakományát részint Szegeden tárolták, s innen vitték hajón vagy tengeren más országokba. A só nagy kincs a középkori Magyarországon, és szállítása, értékesítése királyi monopólium. Amikor Ajtony megvámolta a Maroson közlekedő sóhajókat, István király 1029 táján Csanád vezért küldte ellene, aki Ajtonyt legyőzte, s ezzel biztosította a királyi sósállítási csorbítatlan jogát. Az első oklevél, melyben Szeged neve fölbukkan, épp a sósállítással kapcsolatos: III. Béla 1183-ban utasítja a szegedieket, hogy a nyitrai egyháznak kósót adjanak ki. A szegedi országos sóraktárat megemlíti az Aranybulla.

A Tisza sok mellékággal, érrel hálózta be a folyó menti tájat. A szabályozás előtti kéziratok térképekről következtethetünk a honfoglalás után itt megtelepülő magyarok földrajzi környezetére is. Tápé határából a Szállér ere, a János ere és az Annus ere sietett Szeged fölé a Tiszába. Kaescaringós erek vették körül a letelepedésre alkalmas hátságokat is: Felsővárosban még a 18. század végén megvolt az a kis Tisza-ág, a Sándor réve, amely a mai fa-telep tájékán szakadt ki a Tiszából, és a Kistisza és a Maros utca mai vonalát követve, a vár fölért torkollott a folyóba. Áradás idején a Tisza hatalmas területeket borított el: Szeged fölért, a bal parton Porgánytól Vetyehátig és a Maros-torokig sík víz volt a két folyó köze, melyből csak Lebő és Kis Telek sziget emelkedett ki. A jobb parton az esztendő nagy részében víz alatt volt a Kemes és a Tápai ér mellette, a Gyevi Fertő, és a város alatt, Hattyástól Röszeke alá lenyúló, a Tisza kanyarulatával körülfogott hatalmas Bodomi rét. Miután a Tisza visszahúzódott medrébe, a mélyedésekben kisebb-nagyobb vízállások, úgynevezett tankák vagy csöppörkék maradtak. A nagyobb, nyáron is vízzel borított rétek nádat, gyékényt termeltek, a rét más része

Közeleg a nap, amikor harminc esztendeje lesz annak, hogy a felszabadító szovjet hadsereg Magyarország földjére lépett. Számunkra 1944. október 11-e és 1945. április 4-e örökké emlékezetes dátumok maradnak; előbbi napon vált szabaddá szűkebb pátriánk, Szeged, utóbbin egész Magyarország, s nyílt általa új fejezet népünk történelmében. Mától kezdve tíz vasárnapon át Magazin rovatunkban Szeged múltját, jelenét és jövőjét villantjuk fel — tisztelegve ezzel is felszabadulásunk évfordulójának. Ha vázlatos is lesz a kép, remélhetőleg mond majd újat, és alkalmassá válik arra, hogy bemutassa, honnan indult és merre tart ez a város; hogy lakóinak — bár mindig dolgos, becsületes emberek voltak — most először van igazán alkalmuk élvezni is munkájuk gyümölcsét. Első, mai összeállításunk címe „Szegednek népe” lehetne — Kossuth egykori megszólítását kölcsönözve. Pákászok, halászok, pásztrok, földművesek, mesteremberek, munkások életéről, küzdelmeiről szól. Azokról, akik nélkül e tájon — bármilyen szerencsés is földrajzi helyzete — sohasem alakult volna ki mindannyiunk szeretett városa, Szeged, s nem lenne ma a szocializmust építő Magyarország egyik legjelentősebb városa.

pedig nyáron kiszáradt, és kiváló kaszálót nyújtott.

A Tisza gyakran meglátogatta a partján élőket, áradásaival fenyegette, s ki tudja, hányszor menekülésre kényszerítette őket — ám ugyanakkor biztosította életfeltételeiket: eleségül halat, vadmadarat, madártojást, házukra tetőfödelet, tüzelőt, állataiknak jó szénatermő rétet és — a kezdetleges népi önellátás világából kilépve — egyre több embernek megélhetést, kenyérkeresetet kínált. A folyók mellett már évezredek óta a szigetszerű hátságokra települtek az emberek. A régészeti ásatásokból úgy látszik, hogy a kőkorból, bronzkorból s ezt követően tájunkon élt népek a folyótól távolabbi dombokat: Óthalom, Lebő, Ásványhát, a szőregi domb hátságait szállták meg — csupán a szállíri rézelet mutat a Tiszához egészen közel élő népességre. Lehetőséges, sőt bizonyos, hogy két-három ezer év alatt a Tisza medre vándorolt — hol építve, hol szagatva a partokat —, de a szállást építő magyarságot — Szegeden is, Tápén is — az hozhatta a folyóhoz közeli szigetekre, hogy a 11. században kezdett jelentőssé válni a tiszai közlekedés, a folyón lebonyolított kereskedelem.

A szegedi nép ősi foglalkozásairól elsőként *Bertrandon de la Broequiré* burgundiai utazó tudósít, aki 1433-ban ezeket írja a városról: „A lakosság igen sok darvát és tűzöket fog. Egész piacot láttam tele e madarakkal.” Följegyzése a pakászatnak — a vízi gyűjtögetés egy fajtájának — virágzására utal. A pakász a moesaras nádrengetegben rendszerint magányosan élt. Ismerte a vízvilág minden zegét-zugát, tudta, hol kell letenni a vesszővarsát, tört vetni a réti vadaknak, szedte a táplálékul szolgáló sulymot, eszket, madártojást, gyűjtötte az orvosi füveket, vadmadarat és pócát fogott, sőt halászott is. Az összegyűjtött javakat időnként a városi piacon értékesítette. Különösen kapos volt a kócsagtoll, amiért a nemesemberek, úrfélek szép pénzt fizettek, a daru- és gémtollat pedig a parasztlányok tűzték a kalapjuk mellé.

A szegedi halászatról már az Árpád-korból vannak adataink. IV. Béla a tatárjárás után Tápét

és a Vártó nevű halastót Szeged városának adományozta. A Tisza halbősége középkori forrásaink szerint szinte legendás volt. Az említett burgundi lovag írja: „A Tisza rendkívül sok halat szolgáltat, egyetlen folyóban sem láttam olyan nagy halakat...”

A 16. és 17. században a Felső-Tiszán és mellékfolyóin találkoztunk a gyalmos, vagy szegedi halászokkal, akik mesteri módon tudták kezelni a gyalom elnevezésű nagyhalat. Takáts Sándor kutatásából ismert a „Gyalmos alias szegedi halászkok rendtartása és szolgáltatja” 1648-ból. Sáros-patakról: „Ezek a halászkok hatvan vannak s egy héten négy napot szolgálnak. Hétfőn és szerdán tilalmas földön halásznán, amit foghatnak. Két részét az úr számára, a harmados halászbíró kezéhez tartoznak szolgáltatni az bárkában. Egyharmada az öreg halnak az aprólékos halat együtt az halászkoké. Pénteken és szombaton valamit foghatnak, éppen tartoznak az bárkához vinni és az harmados halászbíró kezéhez szolgáltatni mind apróstul...”

A Tisza kiöntésein a réti halászkok vejsz-nek nevezett rekeszszel dolgoztak. Ezt nádból fonták és mielőtt a víz visszahúzódott volna a rétről, elrekesztették vele a halak útját. A vejszes halász ezután bőven meríthetett szájával a vejsz kürtőiben rekedt halakból. Ez a halászati mód a Tisza menti rétek lecsapolásáig volt jelentős. Arra következtethetünk, hogy a középkorban nem volt oly sok főfoglalkozású halász Szegeden, mint a régebbi történetírók állították. Sokan halásztak viszont — főleg áradások idején, a kiöntésekben — csupán a saját szükségletükre.

Mezőváros — királyi város

A város középkori helyzetének megítélésével kapcsolatban sok a téves nézet. A polgári történetírók még nem láttak eléggé Szeged falain túlra. Nézőpontjukat idealista történetfelfogásuk korlátozta: a középkori Szegedet azért látták jelentékeny városnak, mert sorra megfordultak benne a királyok, és a várost kiváltságokkal látták el. Ám a privilégiumok lényegesek, de csak külső jegyei a belső fejlődésnek. A város polgárai küzdelmek árán érték el a XIV. század második felére, hogy maguk választhatták bíráikat és a tanácsot, akik ítélkeztek a polgárok felett. Szabadon járhattak-kelhettek, kereskedhettek, a nemesek nem korlátozhatták őket. Plébánost választhattak, templomokat, iskolákat, kórházakat emelhettek. A várost védőművekkel vették körül, igaz, csak vízes-árokra és földhányásra emelt gerendafalra tellett. Egyenemelyikük külföldi egyetemekre is eljutott.

A régi történetírók szerint IV. Béla emelte várossá Szegedet, azaz, hogy — amint már említettük — a tatárok által elpusztított csongrádi várhoz tartozó Tápét és Vártót 1247-ben a szegedi hospeseknek (vendéglakosoknak) adományozta. A Dóm téri panteonban ezt az eseményt nagy méretű dombormű ábrázolja: IV. Béla városi rangra emeli Szegedet szöveggel. A megrendelő — koruk történetírása alapján — a várost azonosították a várral. Pedig a király intézkedésében szó sincs városról. Magától értetődik, hogy nem a király „teremtette” a városokat, a polgárokat. Szeged azért fejlődött várossá, mert létrejöttek ennek gazdasági alapjai, a feudális termelési viszonyok között megszületett az áruháztal-kozás.

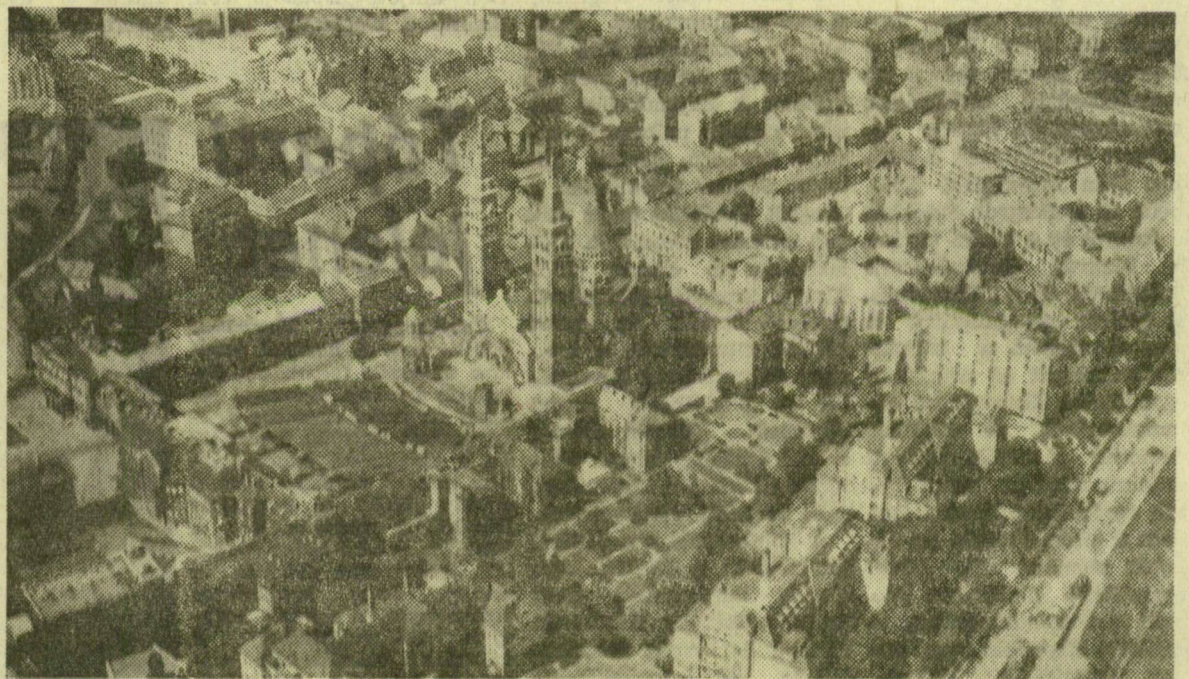
Szegedet szerencsés földrajzi fekvése segítette ahhoz, hogy jelentékeny helyé fejlődjék. A kincstárnak már István király korában, és ezután, a középkor végéig, egyik legfontosabb forrása a só volt. Innen látták el az állami és egyházi intézményeket, és a szállítással jövedelemhez jutottak a lakosok is. A város jelentőségét a borkereskedelemben vitt szerepe is fokozta. A bort a Szerémségben termelték és onnan szállították az északi városokba és Lengyelországba. Ezek mellett az állattenyésztés volt a legáltalánosabb jövedelemforrás. A várossá fejlődött Szeged és Debrecen állattenyésztése és vására igen jelentékeny. Szeged II. Ulászló és II. Lajos alatti évi 2000 forint adót fizetett. Buda után a legtöbbet. Az állattenyésztés a XV. század második felében a kunok területeinek rovására

kiterjesztett legelőikön gyarapodott. A kunokkal vívott vitákban Mátyás király a várost támogatta, és velük egyenlő használati jogot biztosított a szegedieknek. Innen ered Szeged hatalmas kiterjedésű birtokteste, amely szinte a felszabadulás utáni földosztásig, és az újonnan alakult községek létrejöttéig megmaradt. A pusztai legeltetésben vagyonosodtak meg Szeged vezető rétegei: 1514-ben Szeged volt az Itáliába irányuló állatkivitel központja — így említi egy olasz állatkereskedő feljegyzése. A juhtenyésztés nagyságát bizonyítja, hogy 1526-ban a törökök hetvenezer juhot hajtottak el innen.

A török hódoltság előestéjén, 1522-ben készült tizedlajstromból kiolvasható Szeged társadalmának összetétele. Feltűnik az iparosok gazdag névanyaga, és a rájuk utaló Varga és Műves utca. A fejlődésnek és iparosodásnak hosszú időre csúcspontját rögzíti az összeírás. Csaknem 300 önálló kisiparost írtak össze, ami a lakosság 17,8 százalékát tette ki.

Szegedet és Debrecent mégis a mezővárosok közé kell számítani. A fejlett bortermelés és állattenyésztés ellenére is — az áru-termelő céhes ipar differenciálatlansága miatt — csupán a legfejlettebb mezővárosok közé sorolható. Az áru-termelés — elsősorban az állattenyésztés — a gazdag parasztok és a céhes mesterek vékony rétegét hozta létre, mint antifeudális erőt. Tegyük hozzá, ingadozó erőt. Tekintélyes szegény réteg is keletkezett. 1522-ben a lakosság 77,3 százaléka zsellér, a zsellér családfők száma 904. Ez a szám is a mezővárosi jelleg mellett szól. Az arány ugyanis a valódi városokban lényegesen más: ott a mesterek és a kereskedők elérik a lakosság egyharmadát. Hiába volt tehát Szeged a szabad királyi városokat megillető privilégiumokkal, szabadalomlevelekkel ellátva, mégiscsak mezőváros volt.

Amikor Szeged 1498-ban azt is elérte, hogy az országgyűlés becsikkelyezi a szabad királyi városok sorába és elismeri a budaiakkal és fehérváriakkal egyenlő jogait — a gazdag parasztok el is távolodtak a parasztság általános antifeudális harcától. Annál kevésbé a szegények; 1514-ben Dózsa hadai között számos szegedi volt. Amikor a felkelők erre vonultak, az uralkodó paraszti-polgári elemeket magában foglaló tanács bezárta a kapukat és nem engedte be őket. A hadbavonultak itthon maradt családtagjait megfélemlítették. Így érthető, miért küldték Szegedre Dózsa levágott fejét: figyelmeztetésül a szegénységnek.

A Tisza alakította ki környezetét, a korai települést és nyújtott népének életfeltételeket... Szegedet szerencsés földrajzi fekvése segítette ahhoz, hogy jelentékeny helyé fejlődjék.